

13.09.2022

Група № 14

Урок № 3

Тема уроку: «Поняття норми в сучасній українській літературній мові. Типи норм. Нормативне й ненормативне мовлення»

Мета уроку: ознайомити здобувачів освіти з мовними нормами, вчити дотримуватися усталених мовних норм усної й писемної літературної мови, свідомо, цілеспрямовано, майстерно використовувати мовно-виражальні засоби залежно від мети й обставин спілкування; розвивати вміння долати перешкоди у мовній комунікації, не допускати помилок як у писемному, так і в усному мовленні; пропагувати й засвоювати літературні норми у слововживку, граматичному оформленні мови, у вимові та наголошуванні; формувати неприйняття спотвореної мови або суржiku; виховувати прагнення спілкуватися літературною мовою та любов і повагу до рідного слова.

Матеріали до уроку:

1. **Опрацюйте § 3 у базовому підручнику:** *Українська мова (рівень стандарту): підручник для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти/ Олександр Авраменко. – К.: Грамота, 2018. – 208 с.*

2. **Перегляньте відео до уроку на YouTube:**

https://www.youtube.com/watch?v=xcEJLDsPShg&ab_channel

3. Законспектуйте матеріал до уроку (ОСНОВНЕ):

Мова як живий організм народжується, розвивається і, за певних умов, помирає. Її існування на кожному етапі становлення обов'язково регламентується правилами — мовними нормами.

Мовна норма (від лат. *norma* – правило, взірець) – це сукупність мовних засобів, які в конкретному мовному колективі на певному історичному етапі вважаються правильними й зразковими.

Мовна норма забезпечує людям можливість взаєморозуміння. Норма може бути **діалектною** (нижча форма мови) й **літературною** (вища форма). **Літературна мова реалізується в усній і писемній формах.** Обидві форми однаково поширені в сучасному мовленні, їм властиві основні загальномовні норми, проте кожна з них має й свої особливості, що пояснюються специфікою функціонування літературної мови в кожній із форм.

Писемна форма літературної мови функціонує у сфері державної, політичної, господарської, наукової та культурної діяльності. Усна форма літературної мови обслуговує безпосереднє спілкування людей, побутові й виробничі потреби суспільства.

Літературна норма виробляється життєвою практикою народу, відшліфовується майстрами слова різних стилів, обґрунтовується в правилах мовознавчою наукою і **кодифікується** ("узаконюється") у **граматиках, словниках, довідниках, підручниках**.

Нормативність — це визначальна ознака літературної мови, оскільки мовні норми полягають у дотриманні всіх реалій, явищ літературної мови. Вони **єдині й обов'язкові** для всіх користувачів літературною мовою у *всіх сферах суспільного життя*: у *документообігу, освіті, ЗМІ* тощо. Цим літературні норми відрізняються від «діалектних норм», які територіально обмежені, менш усталені функціонально, помітно стихійні, бо їх дотримуються мешканці тільки частини національної території.

Норми літературної мови мають загальнонародний статус. **Чим більша кількість мовців дотримується мовних норм, тим більше вони стають усеноародно звичними**. У той же час явища діалектного мовлення з багатьох причин лягають в основу формування літературної мови. Наприклад, усне мовлення *Середньої Наддніпрянщини* стало підґрунтям сучасної української літературної мови. Зачинателем нової української літературної мови вважається *I. П. Котляревський* — автор перших великих художніх творів українською мовою («*Енеїда*», «*Наталка Полтавка*», «*Москаль-чарівник*»). Він першим використав народнорозмовні багатства *полтавських* говорів і фольклору.

Мова й мовлення

Поряд зі словом «мова» широко вживається й термін «мовлення». Ці терміни близькі за значенням і не завжди розмежовуються.

Будь-яка розвинена мова — це своєрідний інструментарій засобів спілкування, це сотні тисяч слів з їх лексичними значеннями, безліч граматичних форм слів, різновидів словосполучень і речень, витворених народом протягом століть. Мовлення — процес безпосереднього використання мови всім народом і кожною окремою особою. Мова стає засобом спілкування тільки в мовленні – усному чи писемному. Інакше кажучи, мова живе, функціонує тоді, коли нею говорять або пишуть.

Кожна людина, навіть дуже освічена, геніальна, знає і користується не більш як кількома десятками тисяч слів конкретної мови. Тим часом у розвинених сучасних мовах, зокрема в українській, слів не менше мільйона.

Отже, словник мови незрівнянно більший за словник індивідуального мовлення.

Мова — явище загальне, всенародне, мовлення — часткове, індивідуальне, воно реалізується окремою особою.

Усі члени суспільства користуються тими самими звуками певної мови, словами, структурними типами речень тощо. Без цього взаємне спілкування було б неможливе. У мовленні, на відміну від мови, відображається вік людини, її освіта, професія, середовище, у якому вона живе.

Сучасна українська літературна мова в обох своїх писемному й усному – становить оброблену, відшліфовану, упорядковану вченими, письменниками, іншими видатними діячами культури форму загальнонародної національної української мови.

Найголовніша ознака літературної мови – це її унормованість. Мовою нормою виступає будь-яке усталене й загальноприйняте в мові явище — звук, сполучення звуків, морфема, значення слова чи фразеологізму, форма слова, різновид словосполучення чи речення. Кожне з цих явищ сприймається як зразок і як обов'язкова одиниця для використання всіма носіями мови.

Приклад:

Іменник «Київ» у родовому відмінку однини має закінчення -а, тому саме така форма є нормативно зафіксованою.

Характеристика, опис норми мають назву мовного правила. Теорія морфології, фонетики, орфографії, усіх інших розділів науки про мову «кодується» в морфологічних, фонетичних та інших мовних правилах. У вигляді мовних правил мовні норми найповніше й систематизовано викладено в словниках, підручниках і посібниках з граматики, фонетики, орфографії тощо.

Зверни увагу!

Чистота мовлення — цілковита його відповідність нормам літературної мови.

Чистим уважають правильне мовлення, у якому не порушено орфоепічні, лексичні, морфологічні, синтаксичні, правописні та інші норми.

Для чистого мовлення характерні такі ознаки:

- чітка, виразна, правильна, безакцентна вимова (дикція);
- правильне наголошування слів;
- відповідність інтонації змісту мовленого;
- уживання слів згідно з мовними нормами та ін.

Цінуйте, бережіть рідину мову!

Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову (Ліна Костенко).

Система норм мови

Фонетичні норми. Зумовлюють вимову голосних і приголосних звуків, різних сполучень звуків.

Приклад:

У слові «ясен» першу літеру вимовляємо як [їа], звук [e] в ненаговошенні позиції вимовляємо як [еи], тобто з певним наближенням до [и], а звуки [с] та [н] мають у цьому слові таку ж природу, як і поза словом.

2. Лексичні норми. Охоплюють ті лексичні значення слів мови, які закріпилися за словами.

Приклад:

На означення купи хмизу, дров, вугілля, що горить, використовуємо слова «багаття», «вогнище» (літературний варіант), а не «ватра» (діалектизм).

3. Фразеологічні норми. Виявляються в такому вживанні фразеологізмів (стійких словосполучень), коли не спотворюються їхній зміст і граматична будова.

Приклад:

За холодну воду не братися — лінуватися; дати драла — утекти.

4. Морфологічні норми. Полягають у правильному вживанні морфем (значуючих частин слова).

Приклад:

Іменник суддя слід уживати в родовому відмінку множини тільки із закінченням -ів (суддів).

5. Синтаксичні норми. Виявляються в усталених зразках побудови словосполучень, речень, у способах поєднання слів і речень.

Приклад:

Нормою є вживання форм словосполучень двоє (троє, четверо) учнів, два учні (а не два учнів чи троє учні).

6. Стилістичні норми. Дотримання їх забезпечує найбільш точне вираження думки за певної конкретної життєвої ситуації, тому що при цьому максимально враховуються мета, характер мовлення і стильова приналежність слів (уживаються слова **урочистого** звучання або **фамільярні**, **згрубілі**, зі значенням суб'єктивної оцінки — **зменшеності** чи **звеважливості** тощо). Таким чином, мовне оформлення поетичного твору відрізняється від оформлення заяви, замітки до газети чи наукової праці.

Приклад:

*Стилістично нормативними є словосполучення *вібачте мені* (а не *вібачте мене*), *зчинити двері* (а не *закрити*) тощо.*

7. Орфоепічні норми. Виявляються в усталеному, закріплена традицією вимовлянні **ненаголошених** голосних звуків, дзвінких і глухих приголосних, різних звукосполучень, окремих граматичних форм, у правильному наголошуванні слів.

Приклад:

*Дзвінкі приголосні в кінці слів треба вимовляти без оглушення, дзвінко (екіпаж, рід, усерйоз); слова чорнослив, чорнозем вимовляємо за наголосом на другому складі, а в словах косий, босий наголошуємо **перший** склад.*

8. Орфографічні норми. Представлені в обов'язкових написаннях слів.

Приклад:

Слова тишком-нішком, білий-білий пишемо через дефіс, а рік у рік, до вподоби — окремо.

9. Пунктуаційні норми. Визначаються правилами вживання розділових знаків у письмовому тексті.

4. Виконайте наступні завдання:

1. Виконайте вправи 5, 7 до § 3 з підручника О. Авраменка для 10 кл.

Фото виконаних завдань надсилати мені на електронну пошту

ledishade@ukr.net .

У темі листа вкажіть ваше прізвище, номер групи та № уроку.

13.09.2022

Група № 14

Урок № 4

Тема уроку: «Лексична норма. Лексичне значення слова. Лексична помилка»

Мета уроку: ознайомити здобувачів освіти із поняттям лексична помилка, формувати вміння відрізняти помилкове вживання слова від правильного, редактувати речення з лексичними помилками, збагачувати, уточнювати й активізувати лексичний запас здобувачів освіти; розвивати увагу, кмітливість, культуру усного й писемного мовлення; виховувати бажання вивчати українську мову, потребу вдосконалювати власне мовлення.

Матеріали до уроку:

- 1. Опрацюйте § 4 у базовому підручнику:** Українська мова (рівень стандарту):
підручник для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти/ Олександр Авраменко. – К.: Грамота, 2018. – 208 с.
- 2. Перегляньте відео до уроку на YouTube:**

https://www.youtube.com/watch?v=NA7kBvWoR_Q&ab_channel

3. Законспектуйте матеріал до уроку (ОСНОВНЕ):

Лексичні норми — це норми слововживання, прийняті в сучасній українській літературній мові. Вони регулюють вибір слова відповідно до змісту і мети висловлення.

Приклад:

Правильно казати «День рятувальника», а не «День рятівника», бо рятувальник — це професія, посада, а рятівник — той, хто одноразово допоміг у скрутну хвилину і не займається цим постійно.

Джерелами засмічення мовлення можуть бути діалектизми; слова іншомовного походження, використані невміло чи без потреби; жаргонізми; сленг; просторічні слова; вульгаризми; слова-паразити.

Більшу частину помилок у функціонуванні засобів мови становлять лексичні. До лексичних помилок відносимо:

1. Повтор одного слова чи спільнокореневих слів в одному або сусідніх реченнях (тавтологія), уживання зайвих слів (плеоназм), дублювання значення у двох

словах, перекручування слів, уживання їх у невластивому значенні (це стосується переважно паронімів).

Неправильно	Правильно
Маруся Богуславка звільнила невільників із турецької неволі .	Маруся Богуславка звільнила бранців із турецького полону .
Діти поклали квіти до меморіального пам'ятника полеглим воїнам.	Діти поклали квіти до пам'ятника полеглим воїнам.
У першій половині вересня місяця здебільшого ще тепло.	У першій половині вересня здебільшого ще тепло.
Ці ліки виявилися неefектними .	Ці ліки виявилися неefективними

2. Порушення лексичної сполучуваності слів або вживання їх у невластивому значенні.

Неправильно	Правильно
Здавати іспит із математики було неважко.	Складати іспит із математики було неважко.
Мати відіграла велике значення у вихованні Лесі Українки	Мати відіграла велику роль у вихованні Лесі Українки.

3. Уживання слів, не властивих українській мові.

Неправильно	Правильно
Мені бально почути таку звістку.	Мені прикро почути таку звістку.

4. Уживання слів, які не властиві епосі.

Неправильно	Правильно
Наша квартира має три палати .	Наша квартира має три кімнати .

5. Некоректне вживання фразеологізмів, їх **перекручення**, **zmішування** елементів двох фразеологізмів.

Неправильно	Правильно
<p>Дівчинка сиділа на лавці й гірко умивалася крокодилячими слізами.</p> <p>«Краще тримати гав у руці, ніж ловити журавля в небі», — думав Семен.</p>	<p>Дівчинка сиділа на лавці й гірко плакала.</p> <p>«Краще синиця в руці, ніж журавель у небі», — думав Семен.</p>

6. Неправильне вживання міжмовних омонімів.

Неправильно	Правильно
Завітаю до vas на наступній неділі .	<p>Завітаю до вас наступного тижня.</p> <p>Завітаю до вас наступної неділі (день тижня).</p>

7. Невдалий добір синонімів або невміння їх підбирати, у тому числі і контекстуальних.

Неправильно	Правильно
Швендяв Іван додому так швидко, як тільки міг.	Іван мчав додому так швидко, як тільки міг.

4. Виконайте наступні завдання:

1. Виконайте **вправи 2, 5, 7** до § 4 з підручника О. Авраменка для 10 кл.

Фото виконаних завдань надсилати мені на електронну пошту

ledishade@ukr.net.

У темі листа вкажіть ваше прізвище, номер групи та № уроку.